

1. Baron R. the Social psychology of group: processes, decisions, actions / Robert Baron, Norbert Kerr, Norman Miller. – SPb. : Peter, 2003. – 272 с.
2. Gamezo M. V. developmental psychology: personality from youth to old age / mV Gamezo, V. S. Gerasimov, G. Gorelova, L. M. Orlov. – Moscow : Izdat. house "Noosphere", 1999. – 272.
3. Garikapati N. S. Peculiarities of individualization of valuable orientations of student's youth of the South-East of Ukraine in conditions of social change / N. Garkavets S., M. M. Gerasimenko // Journal of scientific publications graduate and doctoral. – Series: Philosophy. Psychology. Sociology. – Kursk : LLC prism, 2014. – № 1 (91). – P. 165-168.
4. Dusavitsky A. K. The Social situation of development as an object of psychological analysis / A. K. Dusavitsky // Psychology and society. – Ternopil, 2009. – No. 4. – P. 22 – 25.
5. Karamushka L. M. Psychology of management the function of secondary education: Monograph / L. M. Karamushka. – K., 2000. – 332 p.
6. Moskalenko V. V. Features social youth in conditions of society transformation : Monograph / [G. M. Averyanova, N. M. Dembitska, V. V. Moskalenko]. – K. : "PPP", 2005. – 307 p.
7. Oyster K. the Social psychology of groups / Carol oyster [transl. angl. A. Isakov, A. Tatibaeva, A. Tunik; ed. by A. Brodica]. – SPb. : Prime-EVROZNAK, 2004. – 224 p.
8. Serban T. doctor of psychology, educational communication : Monography / T. D. Serban. – K. : Millennium, 2004. – 346 p.

Михайлишин У.Б.

Гендерные различия в процессе функционирования групповых ценностей студентов высших учебных заведений

В статье раскрываются гендерные различия в процессе функционирования групповых ценностей студентов высших учебных заведений. Показаны гендерные различия условий влияния большинства и меньшинства членов группы в процессе развития и сохранения групповых ценностей. Источников – 8.

Ключевые слова: студенты, высшее учебное заведение, группа, ценности, групповые ценности, гендерные различия.

Mykhaylyshyn U.B.

Gender differences in the operation of group values of university students

The article reveals gender differences in the operation of group values of university students. Showing gender differences in terms of the effect of the majority and minority group members in the process of development and preservation of group values. Sources - 8.

Key words: students, higher education institution, the group, values, group values, gender differences.

Михайлишин Уляна Богданівна – кандидат психологічних наук, доцент, здобувач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк.

УДК 159.922.736.4

В. Є. Харченко

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

У статті розглянуто проблему визначення поняття «життєстійкість» у сучасній психологічній літературі. У дослідженні виокремлено його основні структурні компоненти.

392

Проаналізовано сучасні вітчизняні та закордонні теоретичні підходи до визначення сутності поняття «життєстійкість». Охарактеризовано основні властивості, критерії та головні складові життєстійкості. Розглянуто фактори, що сприяють формуванню життєстійкості особистості в умовах сучасного соціокультурного простору. Джерел – 15.

Ключові слова: життєстійкість, компоненти життєстійкості, компетентність, критерії компетентності, структурна модель життєстійкості, принципи розвитку життєстійкості, умови розвитку життєстійкості.

Постановка проблеми. У сучасному світі відбулися глобальні соціальні перетворення, які породили величезну кількість проблем, що викликають інтелектуальне, духовне, емоційне й фізичне напруження людини. Ці різкі зміни в соціальному розвитку й одночасно потужні зміни соціальних цінностей не могли не позначитися як на рівні суспільної свідомості, так і на індивідуальній системі соціальних установок та ціннісних орієнтацій окремої людини – на життєздатності особистості. Виникають якісно нові елементи в процесі життєвого самовизначення молоді, переосмислюється соціальна значимість тих чи інших життєвих цілей і цінностей. Ці процеси, безумовно, посилюють вимоги до особистості, до здібностей, до самостійного морального вибору, відповідальності за свої дії, структурованості всієї системи відносин особистості до себе, інших і світу загалом.

Досліджуючи механізми модернізації суспільства, науковці звертають увагу на важливість відповідності домінуючого типу особистості соціальним змінам, які відбуваються. Сучасна особистість повинна орієнтуватися в розширеному соціальному просторі, виявляти внутрішню гнучкість, різноманітність інтересів, прагнути до самовдосконалення, усвідомлювати теперішнє як особливо значимий часовий вимір людського буття. Особлива увага вчених спрямована на вивчення внутрішнього потенціалу людини, який допомагає їй протистояти важким життєвим умовам, зберігаючи свою людську сутність, цілісність та ідентичність. Тому серед сучасних понять психологічної науки на перший план вийшло поняття «життєстійкість».

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні поняття «життєстійкість» як інтегральної характеристики індивідуальності в сучасних соціокультурних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особлива увага багатьох учених (К. О. Абульханова-Славська, А. Адлер, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Анциферова, О. Г. Асмолов, Л. Бинсвангер, Б. С. Братусь, М. П. Гур'янова, В. В. Знаков, С. Кобза, О. Ю. Коржова, А. І. Лактіонова, С. Мадді, О. В. Махнач, О. О. Рильська, С. Л. Рубінштейн, В. Франкл, Е. Фромм та ін.) спрямована на вивчення внутрішніх потенціалів людини, які допомагають їй протистояти важким життєвим умовам, зберігати свою людську сутність, цілісність та ідентичність. На думку психологів, такою здатністю може бути особлива «життєва здатність» або життєздатність. Поняття «життєздатність» розглядається з двох позицій: як сукупність компонентів, що допомагають особистості будувати повноцінне життя у важких умовах, – життєстійкість та як функціональна здатність адаптувати, захищати й зберігати стабільність системи. Одна зі специфічних форм прояву життєздатності – це подолання особистістю несприятливих умов її розвитку. Найбільш повно, з точки зору Д. А. Леонт'єва, цьому поняттю в зарубіжній психології відповідає поняття «hardiness» – «життєстійкість», уведене С. Мадді [9; 12].

Життєстійкість виявляється ключовою особистісною змінною, що опосередкує вплив стресогенних факторів на соматичне й душевне здоров'я, а також на успішність діяльності особистості. Л. В. Куліков, описуючи життєстійкість, на передній план виводить три аспекти психологічної стійкості: стійкість, стабільність, урівноваженість, відповідність, опірність (резистентність). За С. Мадді, поняття життєстійкості – це диспозиція, що включає в себе три порівняно автономних компоненти: залученість, контроль, прийняття ризику. Виразність цих компонентів і життєстійкості загалом перешкоджає виникненню внутрішньої напруги в стресових ситуаціях за рахунок стійкого подолання стресів і сприйняття їх як менш значущих.

Також С. Мадді зазначав, що компоненти життєстійкості розвиваються в дитинстві й частково в підлітковому віці, їх розвиток вирішальним чином залежить від відносин батьків із дитиною [10].

Умови сучасного життя по праву називають екстремальними й такими, що спричиняють розвиток стресу. Це пов'язано з багатьма факторами й загрозами, у тому числі суспільно-політичними, інформаційними, соціально-економічними, екологічними, природними тощо. Тому сучасна психологія виявляє підвищений інтерес до такої інтегративної властивості особистості, як життєстійкість, у деяких джерелах – життєздатність [8].

Про феномен життєстійкості (hardiness) і його значення для людини вперше заговорив американський психолог С. Мадді, з точки зору якого поняття «життєстійкість» відображає психологічну живучість і розширену ефективність людини, пов'язану з її мотивацією до подолання стресогенних життєвих ситуацій [10]. Термін «життєздатність» (resilience) буквально перекладається як гнучкість, пружність, еластичність, стійкість (до зовнішніх впливів) і як здатність швидко відновлювати здоровий фізичний і душевний стан [7].

За С. Мадді, життєстійкість («hardiness») складається з трьох компонентів: залученість, контроль та прийняття ризику. Крім цих установок, «життєстійкість» включає в себе такі базові цінності, як кооперація, довіра й креативність. Високий рівень життєстійкості сприяє оцінці подій як менш травмуючих і допомагає впоратися зі стресом [12].

У зарубіжній і вітчизняній психології в цей період існує досить велика кількість поглядів на феномен життєстійкості, що відображають сутнісні риси цього явища у визначеннях (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення феномена життєстійкості в роботах вітчизняних психологів		
Автор	Визначення	Компоненти
Д. О. Леонт'єв (2002)	Життєстійкість – властивість, яка характеризується мірою подолання особистістю певних обставин, а в кінцевому варіанті – мірою подолання особистістю самої себе.	Переконання в готовності впоратися з ситуацією; інтереси; відкритість до нового.
Л. А. Александрова (2003)	Життєстійкість – інтегральна властивість, що лежить в основі адаптації особистості.	Блок загальних властивостей: базові особистісні установки; відповідальність; самопізнання; інтелект і сенс як вектор, що організовує активність особистості. Блок спеціальних властивостей: навички подолання різних типів ситуацій і проблем; взаємодія з людьми – саморегуляція.
С. В. Книжникова (2005)	Життєстійкість особистості швидше не система переконань, а інтегральна характеристика особистості, яка дозволяє їй давати опір негативному впливу оточення, ефективно долати життєві труднощі, трансформувати їх у ситуації розвитку.	Базові компоненти: оптимальна смислова регуляція – адекватна самооцінка, розвинені волевові якості, високий рівень соціальної компетентності, розвинені комунікативні навички та вміння.

Е. І. Расказова (2005)	Життєстійкість – ресурс, спрямований здебільшого на підтримку вітальності та діяльності, меншою мірою – на підтримку активності свідомості.	Мотиваційна направленість.
Р. І. Стецишин (2008)	Життєстійкість є особистісно-психологічним ресурсом, який формується в процесі персоно- і професіогенезу, і допомагає людині протистояти розвитку професійно-особистісної дезадаптації.	Контроль, предметний зміст мислення, що проявляється в конкретизації та безпосередньому виконанні плану дій, спрямованість на задачу.
Т. В. Наливайко (2008)	Життєстійкість є найбільш загальною інтегральною характеристикою, яка являє собою патерн смисло-життєвих орієнтацій, самовідношення, стильових характеристик поведінки.	Особистісно значимі смисли, самовідношення (психологічний компонент) можливість їх реалізації, стильові характеристики (діяльнісний компонент), природні властивості.
С. А. Богомаз (2008)	Життєстійкість слід розглядати як системну психологічну властивість, що з'являється в особи внаслідок особливої сукупності установок і навичок, що дозволяють їй перетворювати проблемні ситуації на можливості.	Особлива сукупність установок і навичок. Оптимізм, задоволення, самоефективність.
М. В. Логінова (2010)	Життєстійкість – це складне структуроване психічне утворення, яке визначається як система переконань, що розвивається та допомагає розвитку готовності керувати системою підвищеної складності.	Емоційна стійкість, пластичність, активність, екстравертованість, схильність до предметно-орієнтованого копінгю.

Таким чином, у роботах вітчизняних дослідників зазначається, що життєстійкість особистості є: певним ресурсом, потенціалом (що може включати різні психологічні властивості), який може бути затребуваний ситуацією; інтегральною психологічною властивістю особистості, що розвивається на основі установок активної взаємодії з життєвими ситуаціями; інтегральною здатністю до соціально-психологічної адаптації на підставі динаміки смислової саморегуляції.

При цьому наголошується на динамічності цього особистісного утворення, його взаємозв'язку з природними властивостями людини та її навичками.

У роботі Л. А. Александрової проаналізовано результати дослідження феномену життєстійкості, отримані зарубіжними психологами, які визначають три напрями взаємозв'язку життєстійкості з різними аспектами життя людини [1].

Перший напрямок – безпосередній взаємозв'язок життєстійкості із загальним рівнем здоров'я як соматичного, так і психологічного. Особистості з меншим рівнем тривожності й високими показниками життєстійкості продемонстрували більш слабкі фізіологічні реакції при зіткненні з ситуацією стресу [15, 5].

Другий напрямок – взаємозв'язок життєстійкості з фізіологічними процесами, поведінковими й соціальними аспектами. Показники оптимізму – песимізму є медіаторами гарного фізичного стану через поведінкові механізми, типу загальних копінг-стратегій (стратегій подолання), через вплив фізіологічних показників на кардіоваскулярні реакції, імунну систему або через деяку третю змінну типу соціальної підтримки. Автори також припускають наявність зв'язку цих показників із самоефективністю [6, 7].

Третій напрям відображає значимість смислових структур, категорії відносин у структурі феномена життєстійкості. Виявлено, що серед спогадів тих респондентів, у яких відзначається низький рівень життєстійкості, переважають події, у яких респондент відчував, що не керує подіями, не може прийняти їх виклик. У тих, у кого було виявлено високий рівень життєстійкості, у минулому мали більше подій, у яких вони успішно справилися з труднощами, приймали виклик, були вірними собі. Згідно з цим дослідженням найбільш інформативним є сприйняття події як такої, що несе виклик і прийняття цього виклику особистістю [4].

Можна відзначити, що в зарубіжних дослідженнях особлива увага приділяється вивченню життєстійкості як загальної міри психічного здоров'я людини. Як у вітчизняних, так і в зарубіжних дослідженнях феномен життєстійкості розширюється, включаючи, крім базових установок особистості, особливості когнітивного (оцінка), поведінкового (навички взаємодії) компонентів.

У дослідженнях виділяється психологічна складова життєстійкості або життєстійке ставлення, а життєстійка поведінка (активне подолання кризових ситуацій, мобілізація сил, уникнення крайнощів, орієнтація на збереження й заощадження власного здоров'я, особистісних ресурсів).

У визначеннях вітчизняних авторів виділяється змістовна сторона життєстійкості (інтеграція позицій, вироблення цінностей, усвідомлення інтересів, прояснення відносин) і практична сторона життєстійкості (спосіб дії, уміння, навички, розвиток ресурсів).

Обсяг поняття «життєстійкість» складають: психологічний феномен, ресурс, особистісна властивість, інтегральна здатність, риса особистості, психологічна властивість, динамічний процес, інтегральне особистісне утворення.

Як показують дослідження зарубіжних і вітчизняних авторів, феномен життєстійкості пов'язаний із різними структурами психіки людини на рівні функціонування психофізіологічних процесів, на рівні роботи психологічних процесів, на рівні прояву особистісних утворень.

У табл. 2 наводяться дані вітчизняних дослідників, які на різних вибірках (студенти, військовослужбовці, лікарі, учителі, пенсіонери) виявили кореляції загального рівня життєстійкості (за методикою С. Мадді) з різними психічними властивостями, які можна віднести до *психофізіологічного, соціально-психологічного та особистісно-смислового рівнів*.

Таблиця 2

Структура життєстійкості як інтегральної характеристики індивідуальності

Рівні	Психологічні складові	Результат вияву життєстійкості
Логічно-смисловий	Ціннісно-смисловий компонент, мотиваційний, вольовий.	Позитивне світовідчуття, підвищені якості життя.

Соціально-психологічний	Соціальні навички; засвоєні ефективні моделі поведінки, допінг-стратегії, стилі мислення.	Адаптація до соціуму; Ефективна саморегуляція; Самореалізація.
Психофізіологічний	Темпераментальні характеристики (швидкість переробки інформації, емоційна стійкість, урівноваженість, екстраверсія) наявність фізіологічного вияву реакцій на стрес.	Оптимальність реакції в стресовій ситуації, можливість готовності витримувати стресову ситуацію, зберігати внутрішню збалансованість і не знижувати успішність діяльності.

Існують феномени, протилежні життєстійкості за своєю сутністю й проявом у людському житті. Можна також уявити прояв таких феноменів із точки зору рівневого підходу до психіки людини.

Прояв на різних рівнях психіки психологічних феноменів, протилежних життєстійкості наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

**Прояв на різних рівнях психіки психологічних феноменів,
протилежних життєстійкості**

Назва рівня	Характеристика рівня
Особистісно-смысловий рівень	Відсутність мотивації та бажання жити, «смысловий вакуум» (В. Франкл).
Соціально-психологічний рівень	Неадаптованість, залежна поведінка. Вивчена безпорадність (М. Селігман, Д. А. Циринг). Пасивність (С. Л. Рубінштейн).
Психофізіологічний рівень	Суїцидальний стан (С. В. Книжникова). Невроз, психосоматичний або адаптивний розлад (І. Я. Стоянов). Стан дистресу.

Відзначимо, що на психофізіологічному рівні йдеться, насамперед, про стани, у яких із різних причин людина опиняється в певний період часу. Однак психічні стани можуть ставати стійкими властивостями особистості, а також сприяти певній поведінці, а в цьому ракурсі – поведінці не життєстійкісній.

Життєстійкість – це генералізована здатність зберігати життєву рівновагу, життєвий баланс, утримувати життєві результати.

Бути життєстійкою особистістю – це здатність міцно стояти на власних ногах, брати на себе відповідальність за власне життя, за свою свободу й розвиток.

Життєстійкість людини є засобом збереження її фізичного та психічного здоров'я, нормального психологічного та соціального функціонування в умовах життєвих труднощів, стресів, негараздів.

Загальна структура життєстійкості представлена на рис. 1.

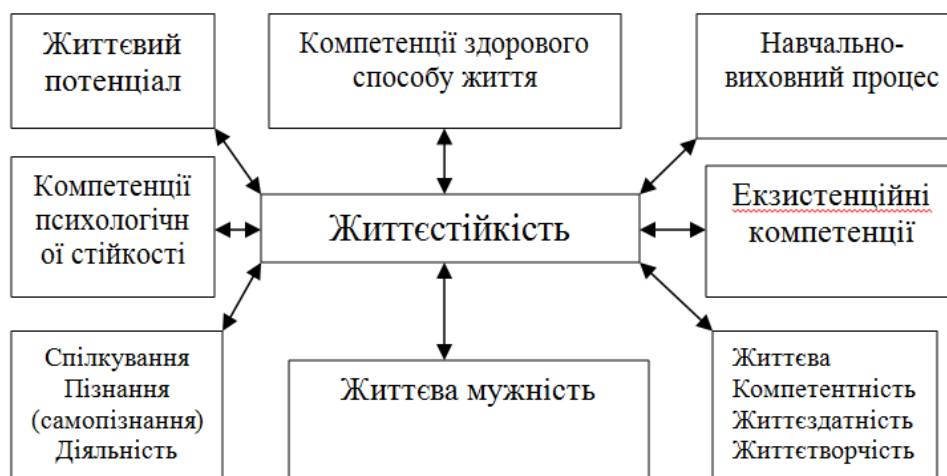

Рис. 1. Структура життєстійкості особистості за І. Г. Єрмаковим

Водночас життєстійкість передбачає наявність певних фізичних, психологічних та соціальних умов, які дають змогу людині розвинути та реалізувати цю важливу якість. У табл. 4. наведено основні критерії компетентності особистості.

Однак усі люди обмежені в розвитку власної життєвої компетентності, життєстійкості. Обмеження розвитку зумовлені:

а) власною природою (існує критична межа впливу на людський організм, людську психіку та духовність (вона досить індивідуальна, але можна вивести абсолютний показник); вплив, який переходить цю межу, руйнує людину, а не розвиває життєстійкість);

б) власним досвідом життя (певне явище не може стати чинником розвитку життєстійкості, якщо воно не впливає на особистість або вона не реагує (свідомо чи несвідомо) на цей вплив);

в) власною мотивацією (люди не прагнуть стати компетентними в тих сферах, які їх не приваблюють; люди уникають зайвого страждання (хоча воно може стати джерелом цінного досвіду);

Відповідно до вищесказаного виділяють такі «загальні» принципи розвитку життєстійкості:

Принцип активності – розвиток життєстійкості особистості не буде відбуватися без її активної участі в цьому процесі. Можна допомогти людині стати життєстійкою, створити сприятливі умови, необхідні для набуття цієї якості, але неможливо сформувати їх механічно. Особистість не об'єкт розвитку життєстійкості, а повноправний суб'єкт цього процесу.

Принцип міри – надмірне навантаження на задатки, життєстійкості не розвиває, а нищить розвиток життєстійкості в навчально-виховному процесі може узгоджуватися з дією головних принципів доступності системності, послідовності, природовідповідності, індивідуального підходу. Наведені характеристики є критеріями зваженості, дотримання міри в розвитку життєстійкості.

Принцип життєвого досвіду – неможливо сформувати компетенції (компетенцію), що відповідають за життєстійкість поза впливом життєвої ситуації (реальної або модельованої), у якій вони мають проявлятися. Неможливо формувати компетенції (компетенцію) без усвідомлення та осмислення впливу цієї ситуації на людину, без бажання

Критерії компетентності особистості

Компетентності	Критерії компетентностей
<i>Здорового способу життя</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Раціональна організація діяльності та дозвілля. 2. Дотримання морально-гігієнічних та санітарно-гігієнічних норм. 3. Виконання заходів особистої гігієни та психогігієни. 4. Дотримання раціонального режиму харчування. 5. Дотримання активного рухового режиму та систематичні заняття фізкультурою. 6. Опір шкідливим звичкам, негативним соціальним явищам.
<i>Психологічної стійкості</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Психологічна саморегуляція. 2. Спроможність зберігати постійний високий рівень настрою та життєвої активності. 3. Емпатійність 4. Спроможність мінімізувати негативний вплив стресорів. 5. Спроможність узгоджувати рівень психологічної напруги та можливості психіки, силу відповіді на певні виклики середовища та силу виклику. 6. Уникнення крайнощів у відповіді на виклики середовища. 7. Збереження автономності, раціональної дистанції з оточенням. 8. Протидія впливу середовища, відмови. 9. Узгодження колективних та індивідуальних цілей.
<i>Екзистенційні</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Оволодіння смисложиттєвими цінностями, виробленими рідною та загальнолюдською культурою. 2. Потреба в пошуку смислу життя в зовнішньому світі завдяки смисложиттєвим цінностям. 3. Спроможність до визначення єдиного, справжнього смислу, який криється в життєвій ситуації, завдяки сумлінню. 4. Спроможність нести відповідальність за реалізацію смислу, за віднайдений та реалізований смисл життя. 5. Схильність до творення смисложиттєвих цінностей (тобто осмислення і об'єктивації для себе та інших значущих тенденцій пошуку смислу життя, актуальних для конкретних культур, історичних періодів, соціальних груп).
<i>Життєва мужність</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Спроможність об'єктивно та адекватно оцінювати небезпеки, які загрожують життєздійсненню, власним можливостям впливу на них. 2. Активна протидія деструктивному впливу внутрішніх та зовнішніх умов, які ускладнюють, унеможливають нормальне життєздійснення (витривалість). 3. Схильність до самообілізації для подолання несприятливих зовнішніх і внутрішніх умов існування та розвитку. 4. Підтримання належного рівня волі до життя (волі до смислу, волі до змісту, волі до опору тощо). 5. Спроможність протидіяти стресам фрустрації.

людини впливати на ситуацію. Неможливо сформувати компетенцію (компетенції) без переходу досвіду життя (у відповідній ситуації; у суб'єктивний життєвий досвід (тобто «привласнення» знань та вмінь, суб'єктивного переживання значущості та необхідності життєвої події, своїх дій у ній).

Принцип умотивованості – розвиток життєстійкості не повинен сприйматися як щось нав'язане, стороннє, непотрібне. Він мусить ґрунтуватися на потребах прагнення та бажаннях самої людини.

Принцип безпечності та комфортності – розвиток життєстійкості повинен бути процесом приємним для людини, він не повинен завдавати їй душевних та тілесних страждань, принижувати її гідність.

Принцип визначеності та цілеспрямованості – процес розвитку, життєстійкості повинен ґрунтуватися на чітких уявленнях про названі явища, конкретних та зрозумілих цілях, досконалих методиках.

До психологічних умов розвитку та функціонування життєстійкості особистості І. Г. Єрмаков відносить:

1. *Нормальний розвиток та специфічні здатності когнітивної сфери:* адекватне розуміння життєвої ситуації, спроможність прогнозувати її, спроможність прогнозувати нові життєві ситуації; адекватне оцінювання величини життєвого навантаження та власних ресурсів, життєвого потенціалу, який можна застосувати для розв'язання життєвої проблеми; осмислений та структурований досвід подолання життєвих труднощів.

2. *Нормальний розвиток та специфічні здатності емоційно-вольової сфери:* сконцентрованість на переживанні позитивних емоцій, емоційне задоволення від міжособистісної взаємодії; переживання успішності самореалізації; воля до життя.

3. *Здатності, уміння та навички поведінки, діяльності:* активність; володіння техніками спілкування; використання ефективних способів вирішення життєвих проблем; володіння аутотренінгом, методиками релаксації.

4. *Ставлення особистості:* оптимістичне, активне ставлення до життєвої ситуації; толерантність; емпатійність; відчуття соціальної приналежності, включення в життя суспільства, соціальної групи; упевненість у собі, незалежність; достатньо висока самооцінка.

Необхідно зауважити, що деякі із зазначених якостей є не лише умовами, але й результатами життєстійкості, не тільки забезпечують життєстійкість, але й забезпечуються нею.

До соціальних умов розвитку та функціонування життєстійкості особистості І. Г. Єрмаков відносить:

1. *Помірковано регульоване конкурентне соціальне середовище.* Поза змаганням, конкуренцією, пов'язаними з ними труднощами, життєстійкість (і саме життя) втрачає смисл. З іншого боку, в умовах надмірної, нездорової конкурентної боротьби втрачаються її переваги, ризики та небезпеки переважають над можливостями. Суспільство, яке прагне позитивної соціальної динаміки самореалізації своїх членів, повинно сприяти конкуренції, але обмежувати її в раціональних межах.

2. *Правопорядок та духовність.* Життєстійкість – це не панацея від суспільних негараздів. Не можна перекладати виключно на саму людину проблему протидії негативним суспільним явищам та їх подолання. Життєстійкість особливо необхідна людині в умовах системно кризового суспільства, загрози деструктивного впливу негативних соціальних явищ (безробіття, злочинність, алкоголізм та наркоманія тощо). Однак подолання бездуховності, негативних соціальних явищ, розбудова більш безпечного та справедливого суспільства сприятимуть новому баченню життєстійкості. Вона стане не «життєстійкістю від», а «життєстійкістю заради».

3. *Освіту, соціальну роботу.* Розвиток життєвої компетентності, життєстійкості та життєздатності особистості залежить від діяльності закладів освіти, соціальної роботи. Вплив

закладів освіти, загальноосвітнього навчального закладу на становлення та розвиток життєвої компетентності, життєстійкості та життєздатності особистості має вирішальне значення.

Умови, розглянуті нами вище, мають загальний характер. Серед конкретних соціальних та соціально-психологічних умов Д. О. Пузіков виділяє: умови, які сприяють самореалізації; умови, які сприяють успіху, підтримують самооцінку; психологічну підтримку, позитивне ставлення близьких людей (сім'ї, друзів, колективу тощо).

Забезпечення зазначених умов є засобом розвитку життєстійкості особистості.

До фізичних та психофізіологічних умов життєстійкості ми відносимо нормальний фізичний і психічний розвиток людини та її функціонування. Однак ми співвідносимо життєстійкість із потребами «нормальної» життєдіяльності людини, тобто такої життєдіяльності, яка відповідає соціально-економічним, соціальним та культурним вимогам суспільства до пересічної людини. За таких умов рівень життєстійкості багатьох людей із фізичними та психічними порушеннями буде недостатнім. Звідси виникає потреба у визначенні та реалізації можливостей щодо підвищення цього рівня (завдяки компенсації, корекції, створенню сприятливого середовища тощо) до необхідних показників.

Висновки. Отже, життєстійкість представляє собою систему переконань про себе, світ, відносини зі світом. Життєстійкість людини пов'язана з можливістю подолання різних стресів, підтримкою високого рівня фізичного й психологічного здоров'я, а також з оптимізмом, самоефективністю, суб'єктивною задоволеністю власним життям, здатністю до неперервного особистісного саморозвитку. Життєстійкість складається з трьох компонентів: залученості, контролю та прийняття ризику. Перша складова життєстійкості – «залученість» – дає сили та мотивує особистість до самореалізації, лідерства, здорового способу думок та поведінки; дає можливість відчувати себе значущою й достатньо цінною, щоб повністю включитися в розв'язання життєвих завдань, не звертаючи увагу на наявність стресогенних факторів та змін. Другий компонент життєстійкості – «контроль» – організовує пошук шляхів впливу на результати стресогенних змін на протипагу впадання в стан безпорадності та пасивності. Третя складова життєстійкості – «прийняття ризику» – допомагає людині бути відкритою до світу, що її оточує, інших людей, суспільства. Суть її полягає в сприйнятті особистістю життєвих подій та проблем як виклику й випробування особисто для себе. Науковці підкреслюють важливість вираженості всіх трьох компонентів для збереження здоров'я, оптимального рівня працездатності та активності в стресогенних умовах. Проте можна говорити як про індивідуальні відмінності вираженості кожного з трьох компонентів у складі життєстійкості, так і про необхідність їх узгодженості між собою. Крім цих установок, «життєстійкість» включає в себе такі базові цінності, як кооперація, довіра й креативність. Високий рівень життєстійкості сприяє оцінці подій як менш травмуючих і допомагає впоратися зі стресом.

Список використаної літератури

1. Александрова А. А. К осмыслению понятия «жизнестойкость личности» в контексте проблематики психологии способностей / А. А. Александрова // Психология способностей: Современное состояние и перспективы исследований: Материалы науч. конф. – М. : Институт психологии РАН, 2005. – С. 16–21
2. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / Б. Г. Ананьев – М. : Институт практической психологии. – Воронеж : МОДЭК, 1996. – 224 с.
3. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А. А. Бодалев – М. : Флинта : Наука, 1998. – 165 с.
4. Божович А. И. Психологический анализ условий формирования и строения гармонической личности / А. И. Божович // Психология формирования и развития личности / Под ред. Л. И. Анцыферовой. – М. : Наука, 1981. – 156 с.

5. Братусь Б. С. К проблеме человека в психологии / Б. С. Братусь // Вопросы психологии. – 1997. – № 5. – С. 3–19.
6. Василук Ф. Е. Психология переживания: Анализ преодоления критических ситуаций / Ф. Е. Василук. – М.: Изд-во Московского университета, 1984. – 288 с.
7. Данилова Е. Е. Жизненная стойкость и психическое здоровье / Е. Е. Данилова // Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы / Под ред. И. В. Дубровиной. – М.: Академия, 1994. – С. 113–126.
8. Козлов В. В. Кризис как фундаментальная категория жизни / В. В. Козлов, В. В. Лукин-Григорьев // Соц. психология: Практика. Теория. Эксперимент. Практика. – Т. 2 / Под ред. В. В. Козлова. – Ярославль: МАПН, 2000. – С. 94.
9. Леонтьев Д. А. Тест жизнестойкости / Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова – М.: Смысл, 2006. – 63 с.
10. Мадди С. Смыслообразование в процессах принятия решения / С. Мадди // Психологический журнал, 2005. – Т. 26. – № 6. – С. 85–112.
11. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А. Г. Маклаков // Психологический журнал, 2001. – Т. 22. – № 1. – С. 16–24.
12. Maddi S. Hardiness and Mental Health / S. Maddi, D. Khoshaba // Journal of Personality Assessment. – 1994. – Vol. 63. – № 2. – P. 265–274.
13. Rush M. C. Psychological resiliency in the public sector: «Hardiness» and pressure for change / M. C. Rush, W. A. Schoael, S. M. Barnard // Journal of Vocational Behavior. – 1995. – Feb 46(1). – P. 17–39.
14. Solcova I. Daily stress coping strategies: An effect of Hardiness / I. Solcova, P. Tomanek // Studia Psychologica. – 1994. – Vol 36. – № 5. – P. 390–392.
15. Florian V. Does hardiness contribute to mental health during a stressful real-life situation? The roles of appraisal and coping / V. Florian, M. Mikulincer, O. Taubman // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – Apr. 68. – № 4. – P. 687–695.

Транслітерація

1. Aleksandrova A. A. K osmiseniyu ponyatiya “zhiznestoykost' lichnosti” v kontekste problematiki psikhologii sposobnostey / A. A. Aleksandrova // Psikhologiya sposobnostey: Sovremennoe sostoyanie i perspektivi issledovaniy: Materialy nauch. konf. – M.: Institut psikhologii RAN, 2005. – S. 16-21
2. Anan'ev B. G. Psikhologiya i problemi chelovekozvaniya / B. G. Anan'ev – M.: Institut prakticheskoy psikhologii. – Voronezh: MODEK, 1996. – 224 s.
3. Bodalev A. A. Vershina v razvitii vzroslogo cheloveka: kharakteristiki i usloviya dostyizheniya / A. A. Bodalev – M.: Flinta: Nauka, 1998. – 165 s.
4. Bozhovich A. I. Psikhologicheskij analiz usloviy formirovaniya i stroeniya garmonicheskoy lichnosti / A. I. Bozhovich // Psikhologiya formirovaniya i razvitiya lichnosti / Pod red. L. I. Anciferovoy. – M.: Nauka, 1981. – 156 s.
5. Bratus' B. S. K probleme cheloveka v psikhologii / B. S. Bratus' // Voprosy psikhologii. – 1997. – №5. – S. 3–19.
6. Vasiluk F. E. Psikhologiya perezhivaniya: Analiz preodoleniya kriticheskikh situaciy / F. E. Vasiluk. – M.: Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1984. – 288 s.
7. Danilova E. E. Zhiznennaya stoykost' i psikhicheskoe zdorov'e / E. E. Danilova // Psikhicheskoe zdorov'e detey i podrostkov v kontekste psikhologicheskoy sluzhby / Pod red. Dubrovinoy. – M.: Akademiya, 1994. – S. 113-126.

8. Kozlov V. V. Krizis kak fundamental'naya kategoriya zhizni / V. V. Kozlov, V. V. Lukin-Grigor'ev // Soc. Psikhologiya: Praktika. Teoriya. Eksperiment. Praktika. - T. 2 / Pod red. V. V. Kozlova. Yaroslavl': MAPN, 2000. - S. 94.
9. Leont'ev D. A. Test zhiznestoykosti / D. A. Leont'ev, E. I. Rasskazova - M.: Smysl, 2006. - 63 s.
10. Maddi S. Smysloobrazovanie v processakh prinyatiya resheniya / S. Maddi // Psikhologicheskiy zhurnal, 2005. - T. 26. - № 6. - S. 85-112.
11. Maklakov A. G. Lichnostniy adaptacionniy potencial: ego mobilizatsiya i prognozirovaniye v ekstremal'nikh usloviyakh / A. G. Maklakov // Psikhologicheskiy zhurnal, 2001. - T. 22. - № 1. - S. 16-24.
12. Maddi S. Hardiness and Mental Health / S. Maddi, D. Khoshaba // Journal of Personality Assessment. - 1994. - Vol. 63. - № 2. - P. 265-274.
13. Rush M.C. Psychological resiliency in the public sector: "Hardiness" and pressure for change / M.C. Rush, W.A. Schoael, S.M. Barnard // Journal of Vocational Behavior. - 1995. - Feb 46(1). - P. 17-39.
14. Solcova I. Daily stress coping strategies: An effect of Hardiness / I. Solcova, P. Tomanek // Studia Psychologica. - 1994. - Vol 36. - №5. - P. 390-392.
15. Florian V. Does hardiness contribute to mental health during a stressful real-life situation? The roles of appraisal and coping / V. Florian, M. Mikulincer, O. Taubman // Journal of Personality and Social Psychology. - 1995. - Apr. 68. - №4. - P. 687-695.

Харченко В. Е.

Жизнестойкость как интегральная характеристика индивидуальности в условиях современного социокультурного пространства

В статье рассматривается проблема определения понятия «жизнестойкость» в современной психологической литературе. В исследовании выделены основные структурные компоненты. Проанализированы современные отечественные и зарубежные теоретические подходы к определению сущности понятия жизнестойкости. Охарактеризованы основные особенности, критерии и главные составляющие жизнестойкости. Рассмотрены факторы, способствующие формированию жизнестойкости в условиях современного социокультурного пространства. Источников – 15.

Ключевые слова: *жизнестойкость, компоненты жизнестойкости, компетентность, критерии компетентности, структурная модель жизнестойкости, принципы развития жизнестойкости, условия развития жизнестойкости.*

Kharchenko V. E.

The vitality as an integral characteristic of personality in today's socio-cultural space

The article deals with the problem of the definition of the concept of «vitality» in the modern psychological literature. The study highlights the main structural components. Modern domestic and foreign theoretical approaches to defining of the the essence of the concept of vitality are analysed. The main features, the canons and the main components of the vitality are characterised. The factors contributing to the formation of the vitality in the conditions of today's socio-cultural space are considered. Sources – 15.

Key words: *vitality, the components of the vitality, competence, criteria of the competence, structural model of the vitality, the principles of the development of the vitality, the conditions of the development of the vitality.*

Харченко Вікторія Євгенівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Северодонецьк.